

Міністерство освіти і науки України
Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка

Колісник Євгеній Олегович

Методичні рекомендації

**МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ В УЧНІВ 5-9 КЛАСІВ КУЛЬТУРНОЇ
КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗАСОБАМИ ТЕАТРАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ У
ПРОЦЕСІ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ**

Полтава, 2022

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ОСНОВИ РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ ШКОЛЯРА ЗАСОБАМИ ТЕАТРАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ	5
1.1. Змістова характеристика поняття розвиток особистості школяра засобами театральної педагогіки	5
1.2. Концептуальні засади застосування засобів театральної майстерності у трудовому навчанні та вихованні школярів.....	8
РОЗДІЛ 2. МЕТОДИКА ВИКОРИСТАННЯ СЦЕНІЧНИХ ПРИЙОМІВ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ ПРАЦІ.....	11
2.1. Опис методів системного використання засобів акторського мистецтва.....	11
2.2. Критерії, показники та рівні результативності методики впровадження елементів театральної педагогіки на уроках трудового навчання.....	17
ВИСНОВКИ.....	20
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	22

ВСТУП

Центральне місце в системі освіти належить середній школі, завданням якої є різнобічний розвиток, виховання і соціалізація особистості, здатної до критичного мислення, готової до трудової діяльності та громадянської активності.

За концепцією Нової української школи дитині недостатньо дати лише знання та вміння [21]. Важливо навчитись користуватися ними, що забезпечується ключовими компетентностями – динамічними комбінаціями особистісних якостей, необхідними для особистої реалізації та успіху впродовж життя. З огляду на це, важливим стає розвиток особистості учнів протягом навчання у загальноосвітньому навчальному закладі.

На етапі переходу до нових освітніх стандартів, зорієнтованих на розвиток ключових компетентностей, Міністерство освіти і науки України разом із небайдужою громадськістю та освітянами здійснило оновлення навчальних програм трудового навчання для учнів 5-9 класів, увівши наскрізні вміння: доносити думку, критично мислити, логічно захищати свою позицію, ініціативності, емоційного інтелекту, роботи в команді та творчості [29].

Успішність оволодіння учнями наскрізними вміннями, які визначають рівень розвитку особистості, залежить від переконливості, яскравості і живості тих образів, на яких будується урок трудового навчання, що є провідним у театральній педагогіці. Тому, в нашій науковій роботі ми виходимо з гіпотези, що використання на уроках праці елементів театральної педагогіки розвиватиме в учнів образне мисленнями, сприятиме навчанню творчості.

Проблемі розвитку особистості засобами театральної педагогіки присвячені роботи вітчизняних та зарубіжних дослідників: В. Абрамян, Б. Брехт, Є. Вахтангов, А. Дафф, П. Єршов, І Зязюн, А. Макаренко, Дж. Маккроскі, В. Мейєрхольд, А. Мейлі, Н. Пушкар, Н. Середа, К. Станіславський, та ін.

Водночас питання на рівні універсального наукового впровадження елементів театральної педагогіки у трудове навчання з метою розвитку особистості учнів досі залишалося відкритим. Напрацювання сучасних досліджень в галузі театральної педагогіки є психолого-педагогічним підґрунтям для обґрунтування цілісного підходу до розвитку особистості учнів у трудовому навчання.

Мета методичних рекомендацій – на основі цілісного наукового аналізу визначити теоретико-методичні засади та, обґрунтувати цілісну систему методів розвитку особистості засобами театральної педагогіки у трудовому навчанні учнів основної школи.

Практичне значення методичних рекомендацій визначається розробкою та впровадженням у практику освітньої діяльності загальноосвітніх навчальних закладів методики розвитку особистості учнів засобами театральної педагогіки у трудовому навчанні. Матеріали рекомендацій можуть бути використані при укладанні освітніх програм, навчально-методичної літератури з трудового навчання у загальноосвітніх навчальних закладах.

РОЗДІЛ І. ОСНОВИ РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ ШКОЛЯРА ЗАСОБАМИ ТЕАТРАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ

1.1. Змістова характеристика поняття розвиток особистості школяра засобами театральної педагогіки

У контексті теми методичних рекомендацій з'ясуємо змістову частину складових понять «розвиток», «особистість», «театральна педагогіка», як провідних складових феномена «розвиток особистості школяра засобами театральної педагогіки».

Категорія «розвиток» розглядається у філософському енциклопедичному словнику як незворотна, спрямована, закономірна зміна матеріальних та ідеальних об'єктів або один із загальних видів зв'язку [25, с. 555]. С. Максименко, поділяючи ці три одночасно діючі властивості процесу розвитку людини (надбання безповоротних, спрямованих і закономірних змін у психіці та свідомості людини), результатом розвитку визначає якісно нові утворення в людині, в тому числі механізми творчості [11, с. 491].

Як зазначає Н. Мойсеюк, розвиток є результатом навчання, що визначає готовність до самостійної організації своєї розумової діяльності відповідно до поставлених завдань різного рівня та складності [20, с. 147]. Водночас, на думку Г. Костюка, «розвиток не вичерпується тими змінами індивіда, які є прямими результатами його учіння. Він включає переробку, систематизацію, узагальнення того, що ним засвоюється в ході різних видів діяльності, і є цілісними і якісними змінами особистості, які знаменують виникнення її можливостей засвоювати складані знання та уміння, включатися у самостійне здобування знань» [7, с. 42].

В межах нашої роботи поняття *розвиток* розглядається як соціально-феноменологічний процес і результат незворотніх, спрямованих, закономірних змін особистісних новоутворень школярів, які спрямовуються впливом освітнього простору навчального закладу та власною активністю особистості, визначають її свідомість, освіченість, самостійність у здобуванні знань.

Для побудови сучасної концепції особистісного розвитку учня важливе значення має конструктивне, плюралістичне використання концептуального розуміння природи особистості, її структури та розвитку різними психологічними школами, що пропонують свої фрагментарні моделі особистості та психотехніки.

Як зазначав О. Леонт'єв, «особистістю не народжуються, а стають» [15]. Діти не мають особистості, оскільки відповідальність за їхні вчинки несуть батьки. До продуктивних виявів особистості як суб'єкта діяльності А. Асмолов відносить не лише перетворення самого себе, а й перетворення діяннями та вчинками особистості смислової сфери інших людей, культури суспільства [4]. Отже, у нашому дослідженні ми виходимо з того, що *особистість* уособлює в собі єдність індивідності (природного начала) й індивідуальності (формується соціальним середовищем). Людина, стаючи самостійно особистістю у результаті процесу виховання і самовиховання, самосвідомо перетворює власними діяннями та вчинками не тільки саму себе та власну смислову сферу, а й смислову сферу інших людей, культуру суспільства.

Вивченням проблеми розвитку особистості школяра займалися видатні вітчизняні педагоги та психологи: Л. Виготський, П. Блонський, П. Гальперін, Д. Ельконін, А. Запорожець, В. Зінченко, П. Зінченко, Г. Костюк, О. Леонт'єв, А. Лурія, С. Рубінштейн, Н. Талізін, та інші. Аналіз психолого-педагогічних підходів до проблеми розвитку особистості засвідчує обумовленість суспільного прогресу та ефективного функціонування учнівської молоді ідеалом соціально-спрямованого типу компетентної, соціально активної та відповідальної особистості. Соціальний досвід, за наявності просупільної активності і відповідальності школярів, є основою особистісного розвитку в освітній діяльності. Соціальний досвід школяра, на основі якого відбувається його особистісний розвиток, формується в умовах міжособистісної взаємодії в різноманітних просупільних ситуаціях.

Ефективність оволодіння учнями навчальним матеріалом залежить у багато-чому від переконливості, яскравості і живості тих образів, на яких

будується урок трудового навчання в цілому. Створення образів також є головним і у театральному мистецтві. Тому, в нашій науковій роботі ми виходимо з гіпотези, що використання на уроках елементів театральної педагогіки дасть можливість розвивати в учнів образне мисленнями, сприяє навчанню творчості. Сутність поняття «*театральна педагогіка*» нами розглядається на засадах аналогії діяльності акторів театру і педагогічної діяльності щодо впливу на особистість спільними засобами: міміка, жести, пластика, голос, мовлення, загальна пантоміміка [1, с. 75; 13, с. 45]. Педагогічну дію у навчально-виховному процесі вирашно вирізняє від таких самих дій у театрі постійний склад учнівського колективу.

Театральне мистецтво розкриває уміння і навички впливу на людину, які називають акторською технікою, що дає змогу акторові вільно володіти власним психофізіологічним апаратом під час сценічного втілення. Як режисер уроку, вчитель засобами театральної педагогіки може формувати в учнів уміння і навички емоційно-психологічного впливу: гнучкість, виразність, інтонацію мовлення, відбиття у погляді відтінків внутрішнього стану, передача ідей на рівні навіювання, володіння волею слухачів [10].

Спираючись на закони фізіології і психології, К. Станіславським були відкриті закони акторської творчості, які містять систему свідомого оволодіння підсвідомим, мимовільним процесом творчості людини, розвитку уваги, волі, уяви, емоційної пам'яті, здібностей, творчого спілкування особистості [28, с. 75]. Водночас, застосування засобів театральної педагогіки має запобігати використанню акторської техніки для трудового навчання і виховання школярів без духовного змісту, що несе в собі загрозу маніпулювання особистістю. Трудове навчання з елементами театральної педагогіки повинно відбуватися паралельно з формуванням духовної культури школярів як синтезу ціннісних орієнтацій (визначають морально-світоглядну і емоційну основу) особистості і творчості.

Отже, у результаті аналізу психолого-педагогічних теорій та поглядів *розвиток особистості школяра засобами театральної педагогіки у процесі*

трудового навчання розглядається нами як процес і результат кількісних та якісних змін в особистості школяра, що відображають здатність до засвоєння предметних техніко-технологічних знань і формування умінь емоційно-психологічного впливу під час проведення акторських тренінгів, які проявляються в творчій активності та стимулюються позитивними образними почуттями. Застосування елементів драматизації на уроках виявляється і в позаурочній роботі з трудового навчання, що вважаємо одним із ефективних засобів соціальної адаптації школярів та розвитку їхніх творчих здібностей.

1.2. Концептуальні засади застосування засобів театральної майстерності у трудовому навчанні та вихованні школярів

Важливість концептуального дослідження визначається нами необхідністю пояснення та прогнозування з допомогою наявних структурних концепцій театральної педагогіки шляхів застосування засобів акторської майстерності у трудовому навчанні та вихованні школярів. Використання засобів театральної педагогіки визначається системою ідей, побудов і принципів, які пояснюють організоване певним чином становлення особистості учня, а також прогнозують у часі певні його особистісні зміни.

Рушійні сили розвитку особистості визначені академіком І. Зязюном педагогічним законом: формування різних видів людського досвіду є прямо пропорційним чуттєвій чуйності особистості на ситуації їх передачі та засвоєння [12, с. 5]. Наукова новизна пропонованого нами концептуального підходу до розвитку особистості школяра засобами театральної педагогіки полягає у поясненні та прогнозуванні цього процесу шляхом визначення та інтеграції цінних принципів і підходів у перевірених практикою і часом структурних концепціях театральної педагогіки.

Аналіз структурних концепцій театральної педагогіки з погляду їхньої ефективності для пояснення та прогнозування шляхів розвитку особистості учня на уроках трудового навчання дає нам можливість визначити такі концептуальні засади такого розвитку:

1. Ряд важливих принципів педагогічного впливу були висунуті та розроблені А. Макаренком, у виховній системі якого театр був одним із найважливіших елементів обов'язкового залучення всіх вихованців до організації вистав [17]. До таких принципів відносяться «закон руху колективу», «система перспективних ліній», «принцип паралельної дії» [16]. Тому, у розвитку особистості школярів вчителю трудового навчання необхідно, за «законом руху колективу», використовувати силу колективу в його неперервному русі та вдосконаленні. Згідно «принципу паралельної дії» вплив на особистість відбувається через учнівський колектив та його актив, задіяний у такій творчій діяльності. За «системою перспективних ліній» підготовка школярами майбутніх театралізованих постановок для уроків трудового навчання, як спільна справа, зближує школярів, викликаючи спільні емоційні переживання «завтрашньої радості».

2. Створення творчого самопочуття учнів шляхом створення творчої атмосфери засобами театральної педагогіки виступає передумовою досягнення творчого клімату в учнівському колективі. Ця концепція втілена у системі театральної педагогіки К. Станіславського, якою розкриваються шляхи свідомого оволодіння підсвідомим, мимовільним процесом творчості, розвитку не лише акторської творчості, а й людської творчості взагалі [27]. Він прийшов до висновку, що дії актора на сцені здійснюють зворотній вплив на його почуття. Такий особистісний підхід в театральній педагогіці дає можливість розкрити індивідуальні, неповторні риси кожного учня, вчить бачити їх в оточенні.

3. Під прийомами театралізації (драматизації) англійські педагоги Алан Мейлі та Алан Дафф розуміють способи діяльності, які надають можливості використовувати особистісні якості кожного учня в оволодінні навчальним матеріалом [32]. Техніка театралізації ґрунтується на здібностях кожної людини імітувати, виражати себе через жести, міміку, дозволяє найкращим чином застосовувати у навчальному процесі пам'ять школяра, накопичений ним

життєвий досвід, знання, силу уяви. Спільна акторська гра створює особливу емоційну атмосферу взаємодії, яка суттєво підвищує інтерес учнів до навчання.

4. Формуванню в учнів прийомів внутрішнього бачення образу, володінню руховою культурою, вміннями імпровізації можливих комбінацій взаємодії у спілкуванні сприяють, за *діяльнісною концепцією* О. Леонтєва [15], А. Брушлинського [23] *поетапного формування розумових дій* П. Гальперіна [9] у *теорії інтеріоризації* Ж. Піаже [22], Л. Виготського [8], психолого-педагогічні тренінги з оволодіння учнями технікою переведення обраної моделі спілкування із внутрішнього плану у зовнішній діяльнісний план. Це дозволяє використовувати теорію інтеріоризації для оволодіння учнями елементами акторського мистецтва з метою набуття школярами здатності в передаванні моделі спілкування шляхом рольових програвань образів, сприяючи логічній побудові моделей спілкування.

5. Переосмислення суспільних вимог, індивідуальний внесок у детермінацію особистісного розвитку, за *системною моделлю людинознавства* Б. Ананьєва [2] та *закономірностями елементарної пізнавальної діяльності* Л. Анциферової [3], забезпечується залежністю результатів соціальних впливів від рівня власної активності особистості. Особистість є продуктом навчання, а її властивості – це узагальнені поведінкові рефлексії і соціальні навички.

Наступною перспективною науковою розробкою за досліджуваною проблематикою вважаємо обґрунтування, за окресленими концептуальними засадами, методики використання сценічних прийомів у процесі навчання праці.

РОЗДІЛ 2. МЕТОДИКА ВИКОРИСТАННЯ СЦЕНІЧНИХ ПРИЙОМІВ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ ПРАЦІ

2.1. Опис методів системного використання засобів акторського мистецтва

Метою даного етапу нашого дослідження став пошук придатних для наявних концепцій застосування засобів театральної майстерності у трудовому навчанні та вихованні школярів методів їх системного використання, які уточнювали б освітні результати та співвідношення змінних в описі компонентів забезпечення розвитку особистості учнів основної школи.

Основною стратегією дослідження методів системного використання засобів акторського мистецтва, які відповідали б концептуальним підходам до розвитку особистості є формулювання робочих визначень у вигляді опису цілей, завдань, принципів, змісту, методів і форм організації становлення та розвитку компонентів, що забезпечують розвиток особистості школярів засобами театральної педагогіки на уроках трудового навчання.

Методи і засоби акторського мистецтва забезпечують розвиток особистісних якостей, які є ключовими в опануванні тими прийомами та засобами трудової діяльності, якими володіють інші її суб'єкти на рівні хоча б мінімально необхідному для освітніх вимог державних освітніх стандартів.

Реалізація методів і засобів акторського мистецтва для розвитку особистості учня основної школи має широко варіативний характер. Тобто у кожному з них можуть доцільно до вимог педагогічних ситуацій використовуватися всі наукові концепції розвитку особистості засобами театральної педагогіки. Кожен такий метод і засіб має специфічну спрямованість на становлення обґрунтованих у підрозділі 1.1 складових *розвитку особистості школяра засобами театральної педагогіки у процесі трудового навчання*, водночас певним чином впливаючи й на розвиток інших її компонентів. Тому, виходячи із завдань дослідження, подальше групування специфічних методів і засобів акторської майстерності ми будемо здійснювати, дотримуючись виділених у підрозділі 1.2 концептуальних підходів.

Театральна педагогіка пропонує ряд методів, що сприяють ефективному розвитку особистості за визначеними в підрозділі 2.2 показниками.

Висунута та розроблена А. Макаренком *концепція використання сили колективу в його неперервному русі та вдосконаленні*, за «законом руху колективу», передбачає таку організацію колективної діяльності школярів з трудового навчання на уроці, коли через програвання театралізованих сцен-імпрровізацій, що складаються із заданих учителем сюжету, ролей і тексту, створюються умови для супутніх театральній грі колективній творчості, емоційно-образного вияву колективних взаємовідносин і творчості кожного школяра. За заданими вчителем темою і сюжетом школярі самостійно розподіляють ролі, придумують смішні сцени, гострі ситуації, сміливі перевтілення. Здійснення театралізованих сцен-імпрровізацій виступає дієвим мотивом активізації пізнавальної діяльності учнів і водночас породжує нові інтереси до трудового навчання.

Вплив на особистість школяра здійснюється, за «принципом паралельної дії», опосередковано через учнівський колектив та його актив, які мають бути обов'язково повністю задіяними у театралізованій творчій ігровій діяльності. Окрім навчання володінню собою, своїм голосом, мімікою, як справжні артисти, вихованці, усвідомлюючи в театралізованих імпрровізаціях свою необхідність людям, навчаються в ігровій формі грамоті людських відносин, науці бути людиною, у них формуються такі якості особистості як чесність, благородство, великодушність, товариство, доброта, емпатія.

За «системою перспективних ліній» наслідування учнями майстерно продемонстрованих учителем на уроці трудових дій, викликає у школярів спільні емоційні переживання «завтрашньої радості» усвідомленням можливості в майбутньому навчитися виконувати трудові прийоми так якісно, швидко, як це робить вчитель. Позитивний вплив на ефективність трудового навчання має така емоційна модель спілкування як «заохочення поведінки, заплановане на майбутнє» [32], коли вчитель допомагає учневі усвідомити, що набуті ним на уроці трудові уміння знадобляться в майбутньому житті.

Розкриттю індивідуальних, неповторних риси кожного учня сприяє *концепція особистісного підходу в театральній педагогіці К. Станіславського*, коли дії актора на сцені здійснюють зворотній вплив на його почуття. Основним методом в театральній педагогіці є *метод фізичних дій* [27], цікавий тим, що передбачає розвиток властивостей пізнавальних психічних процесів особистості школяра. Умілі трудові дії, які демонструються і контролюються вчителем, зосереджують увагу учнів, поступово підводять до емоційного стану, що виховує пізнавальний інтерес до трудового навчання [30, с. 96]. Для цього вчителю праці необхідно оволодіти «біомеханікою» рухів (В. Мейєрхольд [19]), яка передбачає формування координації моторної поведінки, уміння володіти своїм тілом..

У праці «Робота актора над собою» [27] К. Станіславський запропонував ефективний *метод створення творчого самопочуття* шляхом фізичних дій, які при правильному їхньому здійсненні здатні рефлекторно вплинути на психічні процеси і викликати відповідні почуття. Оновлене сприйняття свого педагогічного завдання вчитель трудового навчання може збагатити за рахунок підключення навчального матеріалу з елементами театралізації, спорідненого до програмного за образно-емоційним впливом.

Метод *історичних паралелей* [27], особливістю якого є емоційно-логічне порівняння уявлень, властивих різним історичним епохам і періодам розвитку суспільства, сприяє ефективному вирішенню поставлених завдань, як при засвоєнні теоретичних знань з предмета, так і через забезпечення глибокого розуміння комунікативної складової навчального процесу. Розв'язуючи надзавдання, як один із принципів К. Станіславського, учень працює над відбором історичного матеріалу із життя та діяльності винахідників, учених-дослідників різних епох і країн, над режисурою самодіяльної міні-вистави, виразністю образу, засобів і методів акторської техніки. Прагнучі оволодіти вагою глядацької аудиторії на уроці сам учень-актор «заряджається» творчою увагою, в результаті чого продумує не тільки композицію міні-вистави, а й

декорацію епохи, костюм, його атрибути, акцентуацію монологічного і діалогічного мовлення та ін.

Використання методу *зміни ролевих позицій* (я – глядач, я – діюча особа, я – я, я – інший) сприяє розвитку гнучкості мовленнєвої поведінки учня, мобільному самовизначенню у новій ситуації [26]. За допомогою вправи «Діалоги» в учнів розвивається творче мовленнєве самопочуття у спілкуванні: один учень обґрунтовує, захищає, відстоює, наприклад, викладені в його проекті ідеї щодо будови і принципу дії об'єкту проектування, а інший школяр виступає в ролі опонента, який може критично оцінювати або схвалювати висловлені ним думки. Потім партнери міняються ролями. Такі інсценування з жорстко заданими характеристиками спілкування сприяють усвідомленню школярами його конфліктних сторін, отриманню досвіду активної протидії, гнучкого реагування на конфліктну ситуацію.

Метод *дієвого аналізу*, за К. Станіславським, – це спосіб навчання навичкам вольової поведінки. У трудовому навчанні використання цього методу необхідно при побудові логіки уроку з метою формування комунікативної культури школяра. Застосування методу дієвого аналізу (переклад головної ідеї на мову дії, тобто її розкриття шляхом вирішення ланки проблемних ситуацій) в організації навчального процесу дозволяє керувати емоційним планом уроку, вчасно змінювати плани дії, враховуючи втомлюваність школярів, режисирувати інтригу уроку.

Згідно *концепції театралізації (драматизації)* англійських педагогів Алана Мейлі та Алана Даффа можливість використовувати особистісні якості кожного учня в оволодінні навчальним матеріалом забезпечують такі способи діяльності як вправи з розвитку творчої і відтворюючої уяви, розуміння невербальної поведінки, виразності міміки, пантоміміки шляхом підготовки драматизацій, складання сценаріїв [32]. Творче дослідження, вивчення розумом і тілом будь-якої життєвої дії, людського вчинку чи події в запропонованих обставинах спектаклю забезпечується застосуванням *етюдного методу*. У навчальній практиці виділяють одиничні, парні та групові види етюдів.

Гарну результативність мають *сценічні вправи учнів на пам'ять фізичних дій*. Наприклад, одиничний сценічний етюд на тему «Виконую креслення деталі на дошці» сприяє вдосконаленню не лише фізичних, а й психологічних дій, коли учень вчиться в умовах «публічної самотності» долати скованість, страх перед аудиторією, від чого залежить природність подальшої поведінки учня у шкільному середовищі.

Б. Брехт [5], Є. Вахтангов [6], В. Мейєрхольд [19], К. Станіславський [28] визначали велику роль для розвитку акторського мистецтва здатності до імпровізації, для якої характерні «гра без попередньої підготовки», збіг у часі процесів створення і відтворення. Гарно стимулює творчу активність гумористична забарвленість *стильових імпровізаційних завдань-драматизацій*, заохочення нестандартних, по справжньому дотепних рішень. Наприклад, під час виконання творчого проекту на тему «Приготування бутербродів», учнями 5 класу була створена гумористична «антологія» театру, тематичною основою якого стала «Балада про королівський бутерброд» С. Маршака [18], обіграна в стилі англійського королівського театру (трагікомедія), в стилі агіттеатру (буфонада), в стилі сучасного театру (сцени з життя провінції) з варіюванням антуражу, музичного оформлення, пластики та інших засобів втілення образів. Кількаразове програвання однієї й тієї самої ситуації дає можливість учасникам сценічної імпровізації побувати в різних ролях, запропонувати свої варіанти рішень. За порівняно короткий час школярі можуть продемонструвати і побачити в концентрованій формі різноманітні індивідуальні програвання однієї й тієї самої ролі, порівняти вимоги до різних ролей, співставити поведінку, що реалізується у грі за різними театральними стилями, з власною поведінкою в реальній дійсності.

При роботі вчителя над педагогічними етюдами у школяра формується вміння логічно вибудовувати і висловлювати свою точку зору.

З метою набуття школярами здатності в передаванні моделі спілкування шляхом застосування артистичних умінь для рольових програвань образів, сприяючи логічній побудові моделей спілкування нами застосовувалися методи

і засоби театральної педагогіки, відібрані за *діяльнісною концепцією* О. Леонтьєва [15], А. Брушлинського [23] *поетапного формування розумових дій* П. Гальперіна [9] у *теорії інтеріоризації* Ж. Піаже [22], Л. Виготського [8]. На першому етапі в методиці навчання учнів артистичним умінням школярі оволодівають складовими артистичних умінь, осмислюють їх як компоненти майстерності слова і майстерства спілкування. На другому етапі учнів навчають методиці застосування здобутих знань і умінь у різних видах навчальної діяльності. Третій етап має навчально-пошуковий характер в процесі трудового навчання, коли учень вирішує, як використовувати відомі йому артистичні вміння в трудовому навчанні. На четвертому етапі навчання артистичним умінням діяльність школярів носить переважно творчий характер. Отримуючи завдання з театралізації за темою уроку, учні самостійно планують весь процес їхнього вирішення, обираючи ті артистичні вміння, які є найбільш придатними для того чи іншого інсценування.

Обґрунтування методів і засобів театральної педагогіки, за показником залежності результатів соціальних впливів від рівня власної активності особистості, здійснено нами на засадах концепції *системної моделі людинознавства* Б. Ананьєва [2] та *закономірностей елементарної пізнавальної діяльності* Л. Анциферової [3]. Театральна педагогіка дає змогу перетворити урок трудового навчання на виставу і з часом створити цілі цикли таких вистав за темами програми трудового навчання. Залежність результатів освітніх впливів від рівня власної активності особистості школяра, як показує наш досвід, можна продемонструвати застосуванням одного з найефективніших і захоплюючих методів театральної педагогіки – *групові етюдні імпровізації за творами класиків живопису*, в яких представлена лише заключна картина, а передісторія створюється самими учасниками театралізації, причому можливим є введення інших ролей, персонажів. Задача школярів – не просто висвітлити сценічними образами те, що художник показав на полотні, а показати акторськими засобами, які відбувалися події до моменту, що зображений на картині («Знову двійка», «Прибув на канікули», «Переекзаменування»

Ф. Решетнікова, «Трійка» В. Перова, «Оленка» В. Васнецова, «Біля дверей школи» М. Богданова-Бельського, «За сніданком» З. Серебрякової). Такі театралізовані імпрровізації виховують дотепність, розвивають мовлення і дикцію школярів, уміння триматися на сцені, володіти мімікою і жестом. Практично кожен учень класу може проявити себе в такій сценічній імпрровізації.

Кожен із розглянутих методів і засобів театральної педагогіки має специфічну спрямованість на розвиток певних складових акторських умінь, водночас певним чином впливаючи й на розвиток інших компонентів особистості школяра.

2.2. Критерії, показники та рівні результативності методики впровадження елементів театральної педагогіки на уроках трудового навчання

Вивчення розвитку особистості школяра за критеріями, показниками та рівнями її вияву дає змогу характеризувати ефективність методики впровадження елементів театральної педагогіки на уроках трудового навчання [31]. У якості основного діагностичного методу нами визначений метод контент-аналізу документів, продуктів освітньої діяльності й особистісних виявів учнів 5-9 класів.

Критерії розвитку особистості визначають міру сформованості її складників в учнів за ознакою продуктивності їхнього вияву в освітній діяльності та розвитку акторських якостей школярів: здатність до засвоєння предметних техніко-технологічних знань, сформованість умінь емоційно-психологічного впливу, творча активності та позитивні образні почуття [4; 7; 15; 20; 28]. Тобто, оцінюванню в нашому дослідженні підлягатиме не лише освітня ефективність та академічна успішність, а й широкий перелік показників розвитку особистості школяра, які з перебігом часу суттєво змінювалися.

Показники розвитку особистості характеризують міру продуктивності її складових та розвитку особистісних якостей школярів як зрілих суб'єктів.

Проведений у підрозділі 1.1 аналіз досліджень розвитку особистості школяра засобами театральної педагогіки на уроках трудового навчання дає нам змогу диференціювати її загальні складники за такими показниками: образне мислення, емоційна пам'ять, розвинутість уваги, волі, уяви, здібностей, здатність до впливу на особистість засобами акторської техніки (загальна пантоміміка (міміка, жести, пластика), голос, гнучкість, виразність, інтонація мовлення, відбиття у погляді відтінків внутрішнього стану, передача ідей на рівні навіювання, володіння волею слухачів), навченість творчості, творче спілкування особистості, духовна культура школярів. Визначені компоненти складають значущі характеристики розвитку особистості школяра, які забезпечують успішність освіти учнів основної школи.

Рівні розвитку особистості характеризують досягнення суб'єктів базової шкільної освіти різного ступеня їхнього вияву у освітній діяльності та визначаються нами на підставі критеріїв продуктивності суспільного вияву складових розвитку особистості засобами театральної педагогіки. Оскільки розвиток особистості виявляється у динаміці успіхів учнів 5-9 класів, то це вимагає аналізу рівнів її вияву, уникаючи негативних оцінок (незадовільно та неприйнятно), за позитивними показниками індивідуальних особливостей у їхньому досягненні (високий, достатній, середній, початковий), які використовуються в оцінюванні успішності шкільної освіти за 12-бальною шкалою. При чому, початковий рівень є тим пороговим значенням розвитку особистості, який визначається мінімальними вимогами державних освітніх стандартів. Решта рівнів вищого рангу визначаються нами як референтні (опорні) точки, що описують типові вимоги щодо очікуваних рівнів індивідуальних досягнень щодо розвитку особистості учнів основній школі.

Конкретизація й опис показників розвитку особистості засобами театральної педагогіки дозволили визначити авторський інструментарій діагностики її стану (див. табл. 1).

**Загальні критерії, показники та рівні розвитку особистості школярів
засобами театральної педагогіки**

№ п/п	Критерії Оцінювання	Показники оцінювання	Рівні сформованості
1.	Творча активність	- Навченість творчості; - творче спілкування особистості; - духовна культура школярів	Високий 10-12 балів
2.	Сформованість умінь емоційно-психологічного впливу	Здатність до впливу на особистість засобами акторської техніки: - загальна пантоміміка (міміка, жести, пластика); - голос, гнучкість, виразність, інтонація мовлення; - відбиття у погляді відтінків внутрішнього стану; - передача ідей на рівні навіювання; - володіння волею слухачів.	Достатній 7-9 балів
3.	Здатність до засвоєння предметних техніко-технологічних знань	Розвиток уваги, волі, уяви, здібностей.	Середній 4-6 бали
4.	Позитивні образні почуття	- Образне мислення; - розвиток емоційної пам'яті.	Початковий 1-3 бали

ВИСНОВКИ

Результати розробки методичних рекомендацій засвідчують досягнення її мети та вирішення поставлених завдань, що стало підґрунтям для формулювання таких висновків

1. Проаналізовано зміст ключових понять дослідження «розвиток», «особистість», «театральна педагогіка», як провідних складових феномена «розвиток особистості школяра засобами театральної педагогіки у трудовому навчанні». Під останнім розуміємо процес і результат кількісних та якісних змін в особистості школяра, що відображають здатність до засвоєння предметних техніко-технологічних знань і формування умінь емоційно-психологічного впливу під час проведення акторських тренінгів, які проявляються в творчій активності та стимулюються позитивними образними почуттями.

Науково обґрунтовано концептуальні засади застосування засобів театральної майстерності у трудовому навчанні та вихованні школярів на засадах їхньої ефективності для пояснення та прогнозування шляхів розвитку особистості учнів: концепція розвитку колективу А. Макаренка шляхом залучення всіх вихованців до організації театральних вистав; концепція особистісного підходу в театральній педагогіці К. Станіславського; концепція театралізації (драматизації) навчання англійських педагогів Алана Мейлі та Алана Даффа; діяльнісна концепція поетапного формування розумових дій П. Гальперіна у теорії інтеріоризації Ж. Піаже, Л. Виготського; концепції системної моделі людинознавства Б. Ананьєва та закономірностей елементарної пізнавальної діяльності Л. Анциферової.

Перевагою інтегративного підходу до розуміння складності природи розвитку особистості шляхом використання багатьох психолого-педагогічних концепцій визначено інтеграцію окремих її складових, формування яких до цього часу здійснювалося відокремлено.

2. Обґрунтовано методи системного використання засобів акторського мистецтва на уроках трудового навчання, спрямовані на: розвиток колективу вихованців (метод обов'язкової участі всіх школярів у колективній творчості з програвання театралізованих сцен-імпровізацій, метод мотивації наслідування учнями майстерно продемонстрованих учителем на уроці трудових дій); розвиток властивостей пізнавальних психічних процесів особистості школяра (методи фізичних дій, створення творчого самопочуття, історичних паралелей, зміни рольових позицій, дієвого аналізу); використання особистісних якостей кожного учня в оволодінні навчальним матеріалом (етюдний метод, методи сценічних вправ учнів на пам'ять фізичних дій, стилевих імпровізаційних завдань-драматизацій); набуття школярами здатності в передаванні моделі спілкування шляхом застосування артистичних умінь для рольових програвань образів (поетапна методика навчання учнів артистичним умінням); обумовленість результатів освітніх впливів рівнем власної активності особистості школяра (групові етюдні імпровізації за творами класиків живопису).

3. Визначено чотири рівні розвитку особистості школярів основної школи засобами театральної педагогіки: за критерієм творчої активності – високий рівень (показники оцінювання: навченість творчості; творче спілкування особистості; духовна культура школярів); за критерієм оцінювання сформованості умінь емоційно-психологічного впливу – достатній рівень (за показниками оцінювання здатності до впливу на особистість засобами акторської техніки: загальна пантоміміка (міміка, жести, пластика); голос, гнучкість, виразність, інтонація мовлення; відбиття у погляді відтінків внутрішнього стану; передача ідей на рівні навіювання; володіння волею слухачів); за критерієм здатності до засвоєння предметних техніко-технологічних знань – середній рівень (за показниками оцінювання: розвиток уваги, волі, уяви, здібностей); за критерієм розвитку позитивних образних почуттів – початковий рівень (за показником оцінювання: образне мислення; розвиток емоційної пам'яті).

Перспективним напрямом подальших досліджень вважаємо вивчення теоретико-методичних засад впровадження елементів театральної педагогіки в педагогічну діяльність учителів трудового навчання та технологій. Результатом цього стане формування здатності вчителів до творчої комунікативної взаємодії та професійних умінь управляти собою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абрамян В. Театральна педагогіка: навч. посіб. для студ. вузів. Київ : Лібра, 1996. 224 с.
2. Ананьев Б. Г. О проблемах современного человекознания. Санкт-Петербург. : Питер, 2001. 260 с.
3. Анциферова Л. И. К психологии личности как развивающейся системе. *Психология формирования и развития личности* / Отв. ред. Л. И. Анциферова. – Москва: Наука, 1981. – С. 56-58.
4. Асмолов А. Г. Культурно-историческая психология и конструирование миров. Москва: «Институт практической психологии, 1996. 768 с.
5. Брехт Б. Избранное. Москва : Терра-книжный клуб, 1998. 608 с.
6. Вахтангов Е. Б. Документы и свидетельства: в 2 т. – Т. 2. Ред.-сост. В. В. Иванов. Москва : Индрик, 2011. 686 с.
7. Вікова психологія / за ред. дійсного члена АПН СРСР Г. С. Костюка. Київ : Радянська школа, 1976. 269 с.
8. Выготский Л. С. Собр. соч. : в 6 т. Москва : Педагогика, 1983. Т. 3 : *История развития высших психических функций*. 1983. 368 с.
9. Гальперин П. Я. Лекции по психологии : [учеб. пособие для студентов вузов]. Москва : Кн. дом "Университет", 2002. 399 с.
10. Ершов П. М. Режиссура как практическая психология. Москва : Мир искусства, 2010. 408 с.
11. Загальна психологія : підручник / За заг. ред. С. Д. Максименка. 2-ге вид., переробл. і доп. Вінниця: Нова Книга, 2004. 704 с.
12. Зязюн И. А. Развитие чувственной сферы учителя – важный элемент

становлення його мастерства. *Проблемы освоения театральной педагогики в профессионально-педагогической подготовке будущего учителя* : матер. Всесоюзн. научн.-практ. конф. – Полтава : Издательство «Полтава», 1991. С. 5-8.

13. Зязюн І. Педагогічна майстерність: підручник. / За ред. І. А. Зязюна. 3-тє вид., допов. і переробл. Київ: СПД Богданова А.М., 2008. 376 с.

14. Кыверялг А. А. Методы исследования в профессиональной педагогике. Таллин : Валгус, 1980. 330 с.

15. Леонтьев А. Н. Начало личности – поступок. *Избранные психологические произведения* в 2-х т. / Под ред. В.В. Давыдова – Т.1. Москва: Педагогика, 1983. 385 с.

16. Макаренко А. С. Педагогические сочинения : в 8-ми т. Т.4. Москва : Педагогика, 1984. 400 с.

17. Макаренко А. С. Педагогическая поэма. *Главы «Театр», «Завоевание Куряжа»* / Сост., вступ. ст., примеч., пояснения С. Невская. Москва : ИТРК, 2003. 736 с.

18. Маршак С. Балада про королівський бутерброд [Електронний ресурс]. URL: <https://jak.bono.odessa.ua>. (дата звернення: 20.08.2019).

19. Мейерхольд В. Э. Статьи. Письма. Речи. Беседы : в 2 ч. Ч. 2. Москва: Искусство, 1968. 643 с.

20. Мойсеюк Н. Є. Педагогіка: навчальний посібник. 2-е вид. Київ, 1999. 350 с.

21. Нова українська школа : концептуальні засади реформування середньої школи. URL: <http://mon.gov.ua/%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B8%202016/12/05/konczepczyia.pdf12>

22. Пиаже Ж. Избранные психологические труды / [пер. с фр.]. Москва : Просвещение, 1969. 659 с.

23. Психология : [учебник для студ. высш. учеб. заведений]. А. Петровский, М. Ярошевский, А. Брушлинский. 6-е изд., стер. М. :

«Академия», 2006. 512 с.

24. Пушкар Н. А. Засоби театральної педагогіки у навчанні та вихованні дітей з особливими потребами. URL: <https://pushkarnatalia.jimdo.com/блог>. (дата звернення: 20.08.2019).

25. Розвиток. *Філософський енциклопедичний словник*. Київ : Абрис, 2002. С. 555.

26. Серета Н. В. Елементи театральної педагогіки у формуванні педагогічної майстерності. URL: https://www.kpi.kharkov.ua/archive/Наукова_періодика/Tipuss/2011_2/Sereda.pdf. (дата звернення: 20.08.2019).

27. Станиславский К. Работа актера над собой. Собр. соч.: в 9 т. Москва: Искусство, 1990. Т. 3. Ч. 2: Работа над собой в творческом процессе воплощения. 508 с.

28. Станиславский К. С. Статьи, речи, беседы, письма. Москва: Искусство, 1953. 465 с.

29. Трудове навчання. 5-9 класи: практ. посібник для вчителів. Упорядник С. М. Дятленко; за заг. ред. А. І. Терещука. Харків : Ранок, 2017. 128 с.

30. Цына В. И., Цына А. Ю. Подражание и творчество в трудовом обучении как средство формирования у школьников познавательного интереса к учебному предмету. *Проблемы освоения театральной педагогики в профессионально-педагогической подготовке будущего учителя*: матер. Всесоюзн. научн.-практ. конф.. Полтава: Издательство «Полтава», 1991. С. 95-98.

31. Якобсон П. М. Психологические компоненты и критерии становления зрелой личности. *Психологический журнал*. 1981. № 4. С. 141-149.

32. Alan Maley, Alan Duff. *Drama Techniques*. Cambridge University Press, 2013. 258 p.

33. McCrosky J.P. Measures of communication-bound anxiety. *Speech Monographs*, 1970. P. 269-277.